

Gordana Bosanac

Aleja pomoraca 15, HR-10000 Zagreb
gordana.bosanac@gmail.com

Još jednom o nazivlju političkog iluzionizma: inauguralni paradoks

Sažetak

Rad predstavlja detaljnije objašnjenje pojma inauguralnog paradoksa kojega je autorica obradila u djelima Utopija i inauguralni paradoks i Ime utopije, a kojega smatra ključnim za (pogrešno) razumijevanje karaktera socijalističkih sustava propalih u procesima tranzicije. Zalažući se za preciznije određenje pojmova komunizma i socijalizma, nastoji pokazati neopravdanu primjenu tih naziva za današnje političke sustave i režime koji s tim pojmovima nemaju nikakve veze jer su totalna devijacija njihova smisla i porijekla. U članku se kritizira neadekvatan tretman filozofskog i drugog promišljanja realizacije tzv. socijalističkog sustava i posebno medijska upotreba pridjeva komunistička kao nazivlja nekih zemalja. Zaključno, autorica predlaže da inauguralizam pored ideologije postane kategorija kritičke analitike tzv. »socijalističkih« sustava.

Ključne riječi

inauguralni paradoks, socijalizam, komunizam, socijalistički režim, devijacije komunističke ideje, kult ličnosti, samoupravni socijalizam, inauguralna obmana

Iskustvo javnog, političkog iluzionizma stečevina je suvremenog čovječanstva. U političkom prostoru postaje uobičajen i zapravo čini samu bit političkog kao prakse participacije na općoj, zajedničkoj stvari društva i zajednice. Politika je umijeće predočavanja opće i općenite stvari kao interesa, kao općenitosti koja pogađa svakog pojedinca i koja, zahvaljujući modernim sredstvima masovne i javne komunikacije, ide do same granice iluzionizma, često je prelazeći. U tome je politički diskurs ostao nenadmašen kako u sposobnosti iluzioniranja stanja svakodnevnih stvarnosti, tako i u njegovom prikazu fakticiteta kao slijedu nužnosti, njegovu objašnjenju kao nepobitnoj činjenici istinosnog, njegovu stavu kao autoritarnoj poziciji kojoj nema daljih instanci. Dakako, sredstva kojima se postižu iluzijski efekti neizostavno su mediji u kojima je skrivena sva tajna političke efikasnosti, što je, dakako, tema za sebe koja traži zasebnu raspravu.

Međutim, ono o čemu ovdje želim raspraviti je jedna posebna vrsta političkog iluzionizma koji je, doduše, već postao povijestan jer ne postoji u sadašnjosti i odnosi se na jedan povijesni događaj u bivšoj jugoslavenskoj federaciji sredinom prošlog vijeka: radi se o inauguraciji, samoproglašenju društvenog sustava kao socijalističkog, odnosno samoupravnog. Danas to već sasvim pripada povijesti, pa je utoliko ovo povijesna analiza jednog fenomena kojem se u dosadašnjoj literaturi ne posvećuje nikakva pažnja ili se iskrivljava njeno značenje.

Riječ je o posebnom slučaju političke tvorbe koja je danas postala historija jednog razdoblja o kojem se nerado govori i piše i koje se danas kao povijesno

razdoblje prešućuje i negira, a u desničarskim krugovima sotonizira i nastoji prebrisati. Riječ je o pojavi nastaloj u doba tzv. socijalističkog režima, odnosno »socijalističke izgradnje«, kada su pojmovi *socijalizma* i *komunizma*, s jedne strane, normativne odrednice naziva društvenog uređenja, a s druge strane, samorazumijevajuće dnevno-političke noseće sintagme »za akciju« i svakodnevno izgaranje »za stvar budućnosti«, »izgradnju novog društva i novoga čovjeka«. Budućnost se u projekciji te fraze vidi čas neposredno danom, tj. kao već prisutna sadašnjost, a čas kao neprekidno nužni pogon koji tek vodi do ispunjenja »socijalističkih ciljeva« društva kao cjeline na kojoj pojedinac samo kao njen dio može participirati. »Izgradnja socijalizma« kao krovna parola utopijskih značenja predstavljala je neku samorazumljivu ideju budućnosti »oslobođenja rada«, društvo bez klasnih podjela, razlika i nejednakosti svih vrsta, raspodjelu prema radu, slobodno odlučivanje itd. Toj izgradnji podređena su sva sredstva, posebno ona pravne vrste, koje su imenovanjem normi socijalističke izgradnje trebale osigurati svojevrsni prečac ostvarenja navedenih ciljeva.

U tome je poseban slučaj bivše Jugoslavije koja je uvela »novi tip socijalizma« – *samoupravni* – pa je time na postojeći sustav nadogradila još jednu neodređenost koja je imala prvenstveno idejno-političke svrhe i koja je funkcionirala kao svakodnevni smisao ogromnog napora fizičke i duhovne izgradnje društva, od privrede, obrazovanja do komunalnog uređenja i svakidašnjeg života. Svakom je naporu podastrito obećanje ostvarenja bolje budućnosti. Ona je bila zalog ne samo dobrovoljnog rada nego i svih društvenih aktivnosti obnove zemlje koja se doista razvijala ubrzanim rastom, rijetkim za to doba (bivša je Jugoslavija u početnom razvoju nakon rata, pored Japana, imala najbrži privredni rast), a koji je ne samo promijenio strukturu stanovništva (80 % seljačkog stanovništva transformirano je i migriralo u gradove i tako stvorilo novu radničku i građansku bazu) nego je ubrzanim tempom izgradnje zastarjelu i anakronu provinciju pretvorila u modernu, tehnički i kulturno suvremenu društvenu zajednicu. Civilizacijski i kulturološki gledano, ubrzana i ideološki vođena sasvim drugim ciljevima, »socijalistička izgradnja« na ovim je prostorima bivše federacije stvorila osnovu za razvoj modernog društva.

Međutim, ono o čemu je ovdje riječ i o čemu želim raspraviti je fenomen samoimenovanja, dirigirane autorefleksije društvenog bića i njegova sustava, koji sam sebi proglašava razinu »stupnja postignutog razvoja« i istodobno sam sebe postulira kao »socijalistički«, a koji samom sebi određuje kriterije i nazive dosegnutog stupnja razvoja kao »socijalističkog«. Ovdje neću ulaziti u temu tzv. društvene samospoznaje i samosvijesti, o čemu u marksizmu ima mnogo izričaja, a koji se nekritički upotrebljavaju u tzv. »samoupravnoj praksi«.

Ono što je bitno, posebno za slučaj bivše jugoslavenske federacije: socijalistički naziv, a zatim samoupravljanje *uvedeno je zakonskim aktom*, dakle *inaugurirano* u društveno tkivo koje, unatoč velikom zamahu izgradnje, još nema oznake svoje naravi kao socijalističke, niti je, u stvari, ikada bilo jasno po čemu nešto jest socijalističko, a po čemu nije. Naravno, ukidanje, odnosno podruštvljavanje privatnog vlasništva bila je primarni, najočevidniji i prvi revolucionarni akt kojega su provele sve socijalističke revolucije i nesporan je njegov značaj, ali, što osim toga, i dalje od toga? Proglašavanje društvenog sustava socijalističkim, a zatim i samoupravnim, jugoslavenski su inaugurator i smatrali daljnjim korakom »u ostvarenju socijalizma«, povijesnom realizacijom njegove osnovne ideje, a to je »oslobođenje rada«.

Treba naglasiti da je to proglašenje – inauguracija samoupravljanja, odnosno njegove pojave kao konstitucije društvenog sustava – nešto bez presedana u

političkoj povijesti i mogli bismo samo zaključiti da je to bilo umjetno »ubrzanje« stvarnosti nečega što nije postojalo, a što se očekivalo da se samim imenovanjem i – pojavi! Međutim, činjenica je da je »socijalističko samoupravljanje« uvedeno i proglašeno aktom najvišeg zakonodavnog tijela federacije (Savezna skupština 16. lipnja 1950. god.) – *inaugurirano* kao stvarnost koja nije postojala, koju je »trebalo izgraditi« i koja je istovremeno – postojeći kao norma – obvezivala na izvršenje nečega čega je postojanje figuriralo samo kao pravna, inaugurirana apstrakcija. Gdje se moglo naći njeno utemeljenje i potvrda u realitetu?

U dvostrukoj kontradikciji spram realnosti, *samoupravljanje* je funkcioniralo kao fatamorgana, kao utopijski san i njegov normativni pričin. *Proglašena* i normativno zapovijedana prava i dužnosti »radnih ljudi i građana« koja su slijedila iz takovog sustava, unatoč svemu funkcionirala su u životu sasvim mimo, ili bolje rečeno, unatoč inauguralnih parola i imala su svoje usputne učinke, ali ne i svoju punu realnost jer se realnost života i rada zajednice odvijala kao praksa »posuđena« iz nekog ranijeg sustava, koja je naprosto slijedila logiku i mehanizme koji su bili poznati. *Uvedeno samoupravljanje* nije imalo ni uzora ni poznati model funkcioniranja, dakle, nije imao svoju stvarnost, svoj životni modus. Što je značilo »upravljati radom i rezultatima rada od strane radnika-proizvođača«? Odlučivati? Svih o svemu? A nije tu riječ samo o odlučivanju: bila je to neizmerno složena struktura neistraženih uvjeta koji su bili normativno, ali ne i funkcionalno zadani. Osim toga, postojala je jedna vrsta nedomišljenosti i pojednostavljenja u shvaćanju tzv. »revolucionarnog obrata«: sva otuđenja postaju razotuđenje ako se promjeni njihov smjer ili naziv, ako ih se »samosvjesno shvati« i pravno regulira: rad postaje neotuđen i slobodan ako je radnik taj koji o njemu neposredno odlučuje; najamnina i najamni rad nestaju ako je radnik taj koji vrši raspodjelu dobiti itd. »Otuđeni rad« postaje razotuđeni preokretanjem smjera njegova procesa, a ne uvjetima koji ga čine otuđenjem.

Pojavu imenovanja uvjeta »razotuđenja« i njihovo normativiziranje nazvala sam *inauguralnim paradoksom*: imati proglašeno pravo nečega što još ne postoji, što je postulirano i što je samo ime i za što nije dovoljna samo moralističko preokretanje oznaka. »Otuđeni rad« neće dobiti svoj obrat time što ćemo se prema njemu »negativno postaviti«, dakle, moralistički, nego što mu prethodi jedan duboki unutrašnji proces promjene odnosa spram predmeta i sredstava rada, koje sada preuzima radnik, ali koji se i sam mora itekako promijeniti. Kako i u kojem smislu, nikada to nije domišljeno. Smatralo se da je dovoljno dati mu u ruke pravnu snagu da *raspolaze* predmetom i sredstvima rada i time je »razotuđenje« ispunjeno!?

Nipošto! Ova primitivnost u shvaćanju suštine »otuđenog rada«, otuđenja uopće, teško se osvetila ne samo u »praksi rada« (Sutlić) nego cijelom ishodu povijeno-društvenog procesa, koji su na kraju dosudili samoupravljanju kao nečemu od čega nije ostao ni kamen na kamenu, ili da parafraziram Bakarićevim riječima: nešto što će, »ukoliko se ne potvrdi u razvijanju produktivnosti rada historija osuditi i zbrisati s lica zemlje«.¹

Poseban je problem samog smisla inauguracije u pogledu budućnosti. Premjestiti budućnost u sadašnjost (»realizirani nivo socijalističkih odnosa«) i obratno, sadašnjost u budućnost (»težnja ostvarenja viših nivoa socijalističkih

1

Zorka Zović-Svoboda, *Bakarićeva kritika distributivnog socijalizma (uporišta za analizu)*,

Centar CK SKH za idejno-teorijski rad »Vladimir Bakarić«, Komunist, Zagreb 1989.

odnosa») bili su stalni inauguralni manevri kojima se manipuliralo i fraziralo oko statusa onoga što nije realno. Budućnost je uvijek bila poklon: proglašenje »radnih ljudi i građana nosiocima samoupravljanja« (sustav je bio nevjerovatno kompliciran i zamršen ulogama u tzv. radnom samoupravljanju na radnom mjestu i na mjestu stanovanja, zatim u predstavničkim tijelima itd.) značilo je inaugurirati iluziju jednog realiteta koji postoji samo kao *imenovani*, ciljani sadržaj zbilje, koji se tek »izgrađuje« i na čemu se svakodnevno uporno radi, a što je zapravo već tu kao zbilja, *uvvedena* najvišim zakonskim aktima. Nikome nije smetala ta kontraverza oko »izgradnje« nečega što je, s jedne strane već uvedeno, a druge se tek treba stvoriti, kao ni nesumjerljivi odnos stvarnog i proklamiranog, zbiljskog i postuliranog, normativnog i realnog. To je sličilo na hod po ljestvama koje se nigdje ne oslanjaju. Imati bajnu budućnost kao cilj sličilo je na situaciju čovjeka, koji kao bijedan podstanar živi u malom stanu u prizemlju nebodera, a netko mu pokloni vlasništvo samo nad svim stepenicama, tj. cijelo stubišta koje vodi do vrha. To je »darivanje« budućnosti, »pogleda« s visine na koji je »građanin i radni čovjek« stekao pravo imenovanjem tzv. samoupravnih prava koja su u detaljistički precizno normirana. Njima i pomoću njih »radni čovjek i građanin« postaje društveni subjekt, »slobodan od eksploatacije« i »svih oblika izrabljivanja«, »razotuđeni čovjek, nosilac slobodnog odlučivanja« itd., da ne nižem sve tipove ovih besmislenih fraza kojima su se toliko punili zakonodavni akti koliko i medijski stupci.

Tu nesuvislost jurističkog *uvođenja* realiteta bez temelja, proglašavanjem »radnih ljudi jednim subjektima upravljanja radom i rezultatima rada«, nije imalo ni funkcionalnu ni strukturnu pretpostavku jer se uvođenje tog prava ubrzo pokazalo praznim: sadržaj samoupravljanja sveo se na »pravo odlučivanja«, jednu vrstu proširenog demokratizma na radnom mjestu, odnosno masovnog odlučivanja u neposrednim procesima rada i proizvodnje, rada i potreba, od radnih pogona do kućnog savjeta. Ne treba ni spominjati disfunkcionalnost takve vrste masovnog odlučivanja.

Normativno uvođenje samoupravljanja bilo je dvostruko proturječno jer se istodobno normirala stvarnost koje nije bilo i jer je norma postala njenom zamjenom, pa je ono što tek treba stvoriti, u juridičkom normativnom obliku, figuriralo kao realitet. Stvarnost je zamijenio pravni postulat kao garancija njegova postojanja. A upravo se takvu nepostojeću stvarnost uzimalo za osnovicu stvarnih normi. Uz to, treba naglasiti, stvarni razvoj društva imao je, jednim svojim dijelom, unatoč univerzalno važećim socijalističkim načelima, pojave sasvim suprotnih tendencija: gomilanje kapitala u privatnim rukama i bogaćenje pojedinaca izvan okvira udruženog rada i njegovih načela. Počela se razvijati klica sve jačih i prisutnijih tzv. »anti-socijalističkih pojava i procesa«, tj. onih koji nisu proizlazili iz načela društvenog, odnosno udruženog rada. To su bile tzv. »antisocijalističke pojave« koje su, međutim, ozbiljno nagrizale ne samo samoupravnu konstituciju nego i socijalizam kao takav jer su, takoreći paralelno, stvarale bazu privatnog kapitala i brojne mogućnosti i zaradu mimo rada. Ova se »pojava« razmahala u svim oblastima, ne samo privredne djelatnosti nego i u cijelom društvu. Zakon tržišta, zakon kapitala, unatoč svim ideološkim i inauguralnim barijerama, neumoljivo je prodirao u sav društveni prostor. Otvorio se sukob tzv. »udruženog rada« i tržišne ekonomije, kapitalističkog načina proizvodnje i proizvodnje samoupravnog udruživanja, što je bio povijesni presedan i ne može se reći da nije otvorio šansu jednog općeg oblika sukoba rada i kapitala na novoj razini, ali je, nažalost, u taj proces umetnut jurističko-normativni iluzionizam, odnosno inauguralizam koji je zapriječio razvoj samoupravnog sustava i njegove prakse uvjerenjem da će prodor kapitala spriječiti pravna norma. Upravo suprotno. Ne samo što

je istodobno zapriječio taj novi oblik konfrontacije rada i kapitala, tu povijesnu šansu koja bi, možda, dala nove izgledе društvenom razvoju, nego je svakom otporu oduzeo snagu i borbenost.

Pojavu »socijalističkog samoupravljanja« kao povijesni događaj i kao poseban fenomen političke prakse socijalizma, kako je od početka navedeno, nazvala sam *inauguralnim paradoksom*. Ime i imenovanje trebalo je funkcionirati kao realitet, biti stvarnost sebe samog: je li se to poznati nominalistički problem odnosa imena i njegova realiteta vratio na povijesnu scenu u neočekivanom obliku? I možemo li ga smatrati *političkim nominalizmom* kao novom formom političkog obmanjivanja?

Treba posebno napomenuti da iskustvo *inauguralnog paradoksa* može imati samo onaj geopolitički prostor koji je proveo i živio tzv. socijalističku revoluciju, a zatim njezinu »izgradnju«. To se posebno odnosi na prostor bivše jugoslavenske federacije koja je, po shvaćanju svojih glavnih aktera, u tome najdalje dospjela. No i objektivno gledano bio je to jedinstveni svjetsko-povijesni eksperiment.

Treba primijetiti da ni nakon tolikih godina nakon tzv. tranzicije, Minervina sova nije se oglasila: pravih i ozbiljnih misaonih poduhvata oko toga što je u svojoj suštini bio i što je predstavljao tzv. »komunistički sustav« ili režim (s često nejasnim zamjenama *komunizma* i *socijalizma*, iako je ovaj potonji prema teorijskoj doktrini smatran prijelaznim razdobljem), nije dobilo svoju ozbiljnu kritičku ocjenu i distancu. Treba odmah ustvrditi da još uvijek ne postoji prava kritička ni filozofijska ni politološka analitika tzv. »realizacije« komunističke ideje kako je ona postavljena u djelima Marxa i Engelsa i kako se »ostvarenje komunizama« i sam naziv nekih postojećih režima imenuje komunizmom bez zadržke, iako se radi o pseudokomunističkim ostvarenjima društvenih režima. Stoga treba jasno izreći: *on nikada i nigdje nije postojao, nikada se i nigdje nije realizirao*.

Što danas znači upotreba tog naziva, posebno medijski za neke dalekoistočne zemlje (Sjeverna Koreja, Vijetnam, Kina), iako one nemaju nikakve veze s ikakvim komunizmom? Ni kritička misao ni medijska zluрадost ne odustaju od ove samozvanosti, primjerice da je »Sjeverna Koreja komunistička«, za neke čak i Kina itd., pri čemu upotreba naziva komunizma ima sva značenja zazornog i primitivnog, totalitarnog i neslobodnog društva.

Ono što najviše začuđuje, da se čak misaoni ljudi, filozofi, prepuštaju toj vrsti retorike koja olako rabi termine (najčešće medijske vrste), štoviše, ne ulaze u razlikovanja koja su metodološki nužna za razumijevanje povijesnog fenomena tzv. socijalističkih revolucija i »ostvarenja« komunističkih režima. Zanimljivo li pri tom gluposti o maoizmu jednog Badioua i smušena nesnalaženja oko naravi tzv. »socijalističkih sustava«, treba uočiti nerazmjer kritičkog uvida u karakter sustava i njegova odnosa spram onoga što mu porijeklo imena znači.²

2

Zanimljivo je kako o naravi »socijalističkih sustava« i njihovom realitetu imaju sasvim pogrešnu sliku oni koji nisu neposredno živjeli u tim režimima (poput A. Badioua i drugih) i ne poznaju njihov stvarni sadržaj u svakodnevnom i teorijsko-ideologijskom životu koji je u nekim aspektima bio nesnosan. Samo nekoliko dana proživljavanja komesara i komesarskog tipa organizacije bilo bi dovoljno da se intelektualcu pomute svi pojmovi: ti od-

vratni, primitivni i nakazni nadzornici duha i tijela potpuna su negacija smisla socijalizma, o čemu nadobudni hvalitelji »socijalističke stvarnosti« koji je nisu živjeli, nemaju pojma. O tome kada je i kako nakon ratnih okolnosti zadržana vojna struktura društvene organizacije i time komesarski sustav kontrole, nema još uvijek relevantnih teorijsko-povijesnih analiza.

Zapitamo li se gdje je korijen svih otklona i krivotvorenja ideje i smisla socijalizma i komunizma kako se on dogodio u slučajevima spomenutih zemalja, moramo uočiti zloslutnu ulogu koju je odigrao pojam i praksa *diktature proletarijata*,³ polazne osnove militarizacije cijelog društvenog prostora u kojima je izvršena tzv. »socijalistička revolucija«, prije svega prije sto godina u Rusiji. Ona je bila primorana oružano se braniti, pa je militaristička forma organizacije cijelog društva zadržana kao model. To je bila povijesna nužda koja se, nažalost, pretvorila u trajni i jedini oblik društvene organizacije gdje država i njen aparat prisile organizira sav društveni život.

Problem organizacije života i življenja nije dominantan u klasičnoj marksističkoj literaturi, niti je polazište one specifične problematike bitka društvenosti kojom se on eksplicitno nikada ne bavi. To se osvetilo anti-marksističkim i pseudo-»ostvarenjima« komunističke ideje koja su ju cijeli jedan vijek kompromitirali tzv. »revolucionarnom« praksom i provedbom. No i ovo je tema za sebe, pa za sada treba samo naglasiti da je i prije posezanja za diktaturom Lenjin u očajanju tražio naputke u djelima Marxa o tome kako organizirati život nakon revolucije, kako stvoriti obrazac novog života ljudi, kako usmjeriti struju života novim tokovima i dati novi lik onome što mijenja i odmjenjuje dosadašnji *građanski* način života. Naravno, nije našao ništa jer takovi napuci ne postoje, niti se život s cjelokupnim pogonom proizvodnje može »organizirati« po zamisli bilo koga. Međutim, potpunom nesnalaženju tu je pomogla *diktatura proletarijata*. Ona je bila zamjena za sve modele koji su se mogli ponuditi kao rješenja, pogodna i razumljiva svim akterima koji su je provodili, da bi se, napokon, nakon nekoliko desetljeća izrodila u čudovišan oblik državnog nasilja, represije i lične diktature u vidu kulta ličnosti. A ova se izrodila u infantiliziranu društvenu stupidiju »obožavanja vođe« do suluđih, iracionalnih razmjera, što se ni na koji način s pojmom komunizma ili socijalizma ne može dovesti u vezu. No te pojave izopačenja i kontradikcije u kontinuumu razvoja nekog sustava ili ideje poznate su u povijesti i ne bi trebalo mnogo pojašnjenja da ih se shvati kao povijesno uobičajene, reklo bi se i »normalne pojave« (kao što je to bila, primjerice, pojava Napoleonove krunidba za cara).

Pa ipak, pojava augura dvadesetog stoljeća (a tako nazivam pojavu Staljina, Tita, Mao-Ce Tunga, sjeverokorejskih diktatora itd., naime zato što nose sva obilježja rimskih vračeva, koji ni za kakav zločin nisu mogli odgovarati, a za zasluge su bivali trostruko nagrađivani),⁴ pod nazivom komunizma, nešto je zastrašujuće, kao i to da se ona prihvaća s onom zluradošću koja potkopava svako propitivanje njihova smisla. Danas je upotreba pojma *komunizam* gotovo jednoznačno prihvaćena u krajnje negativnoj konotaciji i ima značenje nečeg sablažnjivog i u moralnom i političkom smislu, totalno odbačenog, zazornog i opasnog. *Komunizam* danas ima samo jednu konotaciju, a to su njegovi zločini i njegova teška zločinačka hipoteka, od staljinizma do novijeg doba, njegovo potiranje ljudskih prava, njegove milijunske žrtve u gulazima, zatiranje demokracije i slobode, pri čemu se svrstava u tzv. totalitarne sustave u istom redu kao i fašizam, što je povijesna ironija, da je pokret najzaslužniji za pobjedu nad fašizmom dobio njegove oznake i kvalifikacije te je svrstan s njim u isti poredak, u tzv. »totalitarni režim«, protiv kojih se donose zakonske zabrane spominjanja, isticanje znakovlja, okupljanja i slično.

U ovom izjednačavanju nestao je sav sadržaj humanističkog, emancipatorskog značaja i etičkog karaktera komunizma. Izgubio se sav općeljudski nabož njegove oslobađajuće ideje proletarijata i slobodnog čovjeka rada, stvaraoća svih vrijednosti i nosioca povijesti, a na sceni se pojavljuje samo slika svih

njegovih zločina, dakako u mjerilima unatraškog prevrednovanja i krivotvorenja povijesti. No to je tema za sebe.

U potrazi za nekim objašnjenjem dramatičnih odstupanja ideje i stvarnosti socijalizma i komunizma, smatram da je *diktatura proletarijata* polazište svih devijacija i krivotvorenja koji su unutrašnjim procesima rastvaranja ideje i prakse pokreta dovela do devastacije pojma i smisla socijalističkih revolucija, čemu bi trebalo posvetiti posebnu argumentaciju, što nije ovdje tema. Ovdje je riječ o posebnom političkom usmjerenju tzv. *socijalističkog samoupravnog društva* da se institucionalno i politički uspostavi kao normativni sustav i kao realnost tog sustava koji, međutim, svoje realnosti nije imao. Imao je samo njegovu inauguraciju.

Što je inauguracija u odnosu na realitet?

Dobro znamo značenje i upotrebu riječi *inauguracija*.⁵ Vrlo složena leksička putanja razvoja značenja ove riječi upire se na korijen latinskog glagola *augere*, što znači povećati; augmentacija – uvećanje; otuda i augmentativ – gramatički pojam za riječi kojima izraz za uvećanja njihove pojave (npr. ruka – ručeta, jezik – jezicina, baba – babuskara ili babetina, knjiga – knjižurina, kuća – kućerina itd.) daje pejorativno, odnosno komično značenje.

Inauguriraju se predsjednici, novi dužnosnici, oni koji započinju i koji se uvode u neki novi posao, značaj, funkciju itd., kao i objekti (otvaranje škole, tvornice, ustanove, zatim kolektivni događaji poput inauguracije stranke i tome slično). Inauguracija ništa ne mijenja na osobi i stvarima osim što postojećoj egzistenciji dodaje ili potvrđuje značenje, izdiže nad drugima i tako *uvećava* ili točnije rečeno – *uveličava* ono što već postoji i čemu se pridodaje još više značaja. Javna inauguracija je čin uveličavanja nečega što se uvodi, čemu se daje značenje vremenskog početka, trenutka od kojeg netko ili nešto postaje *uvećan* za svoj značaj ulogu ili funkciju. Ona je u vremenskoj dimenziji i označava je kao granicu, ali i kao značenje. Inauguracija ništa ne stvara niti proizvodi: ona je čin proglašavanja, obznanjivanja da je netko ili nešto od nekog momenta osnažio svoju egzistenciju dodatkom ili priznanjem koje mu je pridodano i javno potvrđeno.

Inauguriraju se osobe kao i zakonski akti. Taj pojam imamo u vidu kao *proglašenje*, čin, često svečan i javan. Međutim, kakav je sadržajni odnos inauguracije i stvarnosti? Jednostavno rečeno: on je formalan, tj. predstavlja čistu formu, »izgled« stanja neke stvari ili osobe. Ništa više od toga. Isto tako, inaugurirati neki društveni sustav putem zakonske regulative i snagom jurišičke norme, znači stvoriti jedno imaginarno polje obaveznosti. Međutim,

3

Jednu od najboljih analiza fenomena diktature proletarijata dao je Ivo Paić. Vidi: *Diktatura proletarijata i sloboda (ogled o revoluciji)*, Radnička štampa, Beograd 1979.

4

Josip Broz-Tito tri je puta proglašen narodnim herojem, doživotnim predsjednikom itd. Kult ličnosti prerastao je u iracionalne manifestacije, trčanje štafete, npr. nošenje ogromne Maoeve biste u povorkama obožavanja; čudesna pretjerivanja oko slave tih ličnosti koje, poput modernih faraona, opčinjavaju mase nesuvislim gestama uzajamnog poticanja na obožavanje kakvo nikakve, ama baš nikakve veze nema s komunističkom ili socijalističkom idejom. Odakle kult ličnosti,

kako je proizveden i zašto je bio potreban? On je besramna negacija samog smisla komunizma, a nepogrešivom pravilnošću pratio je sve glavne komunističke povijene ličnosti 20. stoljeća. Političko-povijesna znanost i kritika nisu se još pozabavile suštinom ovih pojava: zašto komunistički pokret završava ne samo diktaturom nego pervertiranim izobličenjima politike i društvenosti?

5

Detaljno i leksički obuhvatno razradila sam nastanak upotrebe riječi *inauguracija* u: *Utopija i inauguralni paradoks*, KruZak, Zagreb 2005., str. 227–246; te u *Ime utopije*, Shura Publikacije, Opatija 2015., str. 109–114.

što je s inauguracijom nečega što se principijelno ne može odnositi na ukupnu realnost? Primjerice, je li odredba da *je samo rad i rezultat rada jedina osnova društvenog položaja čovjeka*, značilo da nezaposleni (takvih je tada doduše bilo malo i postojala je odredba solidarnosti za taj i druge slučajeve nesposobnosti za rad) gubi svoj društveni subjektivitet? I kako je on određen nečim izvanjskim kao u ovom slučaju – radom? Može li uopće postojati nešto što nam ukida i ograničava pravo na društveni subjektivitet? To je nešto što stječemo pravom glasa, kao *osobe* i društvena bića, što je *a priori* naše egzistencije. Očito je subjektivitet ovdje shvaćen posredovano, na jedan zastarjeli način. Jer sva veličina ljudskog određenja kao bića slobode, neuvjetovanog bilo kojom izvanjskom nadređenošću (spolom, nacijom, dobom, vlasništvom, pa tako i kao u ovom slučaju radom), daleko je ispod dostignuća građanskog i posebno proleterskog poimanja čovjeka i nigdje u klasika marksizma nećemo naći takvu redukciju. Čovjek je po njemu shvaćen kao društveno biće samim time što postoji kao biće koje univerzalno i društveno participira na svom opstanku koji je nesvodiv na akcidentaliju nekog izvanjskog određenja bilo koje vrste (rod, spol, nacija, rasa, vjera, imovina, obrazovanje itd.). Tu tekovinu određenja čovjeka kao subjekta koji je kao čovjek društveno biće po određenju *per se* te ostvaruje svoj pojam i svoj subjektivitet, od ljudskih prava do slobode samoodređenja, marksizam baštini i kao revolucionarno načelo ostvareno francuskom revolucijom i kao naslijeđe filozofskog utemeljenja u mislilaca klasičnog njemačkog idealizma.

Ograničavanje i svođenje određenja čovjeka samo na rad, umotvorina je inauguratora koji, uostalom, krivotvore i marksističke pojmove i unazađuju njihovo humanističko značenje.

Po toj odredbi o radu kao jedinom temelju subjektiviteta, praktički nezaposleni dio stanovništva gubi društveni status, dospijeva, takoreći, izvan sustava. Pored toga, inauguratora ignoriraju ili moralistički isključuju ne-društvene ili »nedostojne« tipove egzistencije, poput onih koje žive od tuđeg rada ili su van njegove definicije i spram kojih se inauguralni zakonodavci odnose moralistički, a to su već tada jako prisutne grupe poduzetnika i malih vlasnika, koji nisu mogli biti obuhvaćeni pojmom *rada*, pogotovo ne udruženog *rada*: privatni poduzetnici i posrednici, zatim skupine ljudi koji su živjeli od rente, čak i naslijeđa, posebno zemlje, imovine i kapitala, najma stanova, turističkih iznajmljivanja, prodaje ili zakupa zemlje, od manipulacije i trgovine novcem, kamatarenja itd.

Kako sam već navela, privatno gomilanje kapitala kao izvora egzistencije pojedinih i grupa van sustava udruženog rada u bivšoj federaciji postalo je sve masovnije. Posebno tu igra ulogu zaposlenost oko milijun radnika u inozemstvu, koji nisu mogli biti obuhvaćeni inauguralnim načelom udruženog rada, nego su dospjeli u klasičan, otvoreni odnos najamnog rada sa stranim kapitalom spram kojeg »udruženi rad« još nije stekao nikakvu povijesnu prednost niti je »oslobodio rad« osim inauguralnim frazama. Jer stvarajući osnovicu osobnog bogaćenja i privatnog kapitala (što je bio čest slučaj kod ovih radnika na privremenom radu u inozemstvu), potvrđivala se samo istina o dominaciji i vladavini kapitala kao neprevladanom načinu proizvodnje života, vladavini zakona robne proizvodnje i ekonomskih načela eksploatacije koju ne može tek tako nadvladati vladavina »udruženog rada«. Iako se u javnosti moralno osuđivao »kapitalistički stil« ovih egzistencija, isključivost takvog zakona bila je i nezakonita i nerealna. Kapital je krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća u bivšoj Jugoslaviji rastao, osamostaljiivao pojedince kao poduzetnike i osobe koji su van rada ostvarivali svoje ogromno vlastito bogat-

stvo. Svi oblici rada nisu se mogli podvesti pod pojam »društveno korisnog i udruženog rada«, niti su imali značenje kojem se mogao suprotstaviti »moral rada« u značenju temeljnog načela društvene egzistencije. Kapital i rad ostali su u onom odnosu kojeg znamo iz marksističke doktrine i inauguracija norme o radu »kao jedinom izvoru« društvenog statusa bila je irealna, moralistička fraza. Kapital i kapitalistički način proizvodnje nije odmijenio »zakon proizvodnje udruženog rada«, iako mu se, povijesno gledano, prvi put otvoreno stavio nasuprot, o čemu postoje ekonomske brojne rasprave iz onog doba.

Ali istodobno, to je vrijeme vladavine uobraženja da pravna norma ima snagu mijenjati realitet, da ga ona osigurava, unapređuje, a ne samo regulira. Ovo je bila iluzija o inauguraciji kao moći koja preobražava stvarnost, koja će »udruženi rad« dovesti do društvene konstitucije i njene povijesne vladavine. Naravno, taj inauguralizam izgubio je svaku mjeru, a posebno onu nužnu elementarnu kritičnost. Nedostatak kritičnosti na tom području pokazala se kobnim jer je onemogućen pravi otpor provali rušenja svega što je socijalistički period, unatoč svemu, tijekom svog razvoja uspio stvoriti. Inauguralna tvorevina urušila se i prije nego što ju je pomeo (veoma primitivni) kapitalistički prevrat u vidu posebnog tipa pljačke privatizacijom, a potom tzv. tranzicijom.

Inauguralizam je bio kruna destrukcije socijalističkog pojma, njegovog iskrivljavanja, krivotvorenja i degeneracije, te povijesne preživjelosti koju je izvela tzv. »revolucionarna avangarda« nesposobna za realitet koliko i za predviđanje svjetskih društvenih tokova. No to je tek predmetom proučavanja koja su pred nama. Ono što ovdje treba naglasiti: pojam inauguracije ne da se pokriti pojmom ideologije ni utopije.

Ovdje neću ponavljati već toliko puta definirani pojam ideologije i ideološke funkcije. Taj suviše rabljeni pojam četo ne pokriva ono za što se koristi. Istaknuti ću njegovu jednostavniju verziju kao »svijesti koja izluđuje drugu svijest« (I. Paić)⁶ jer se kod ideologije uvijek radi o nasilnom odnosu dviju svijesti, o zaposjedanju jedne drugom namjerama kolonizacije drugog i podčinjavanja koje briše razlikovanja itd. Inauguracija nema ove ideologijske efekte jer nije vođena ciljevima preobrazbe drugog u »isto drugog«, nego ciljevima preobrazbe cjelokupne stvarnosti, *imenovanjem* njenog političkog, socijalnog, proizvodnog, društvenog, normativnog, moralnog i svakog drugog razvojnog statusa, stvoriti iluziju »novog društva«. Osigurati njegovu »ostvarenje« *imenovanjem* – inauguracijom cjelokupnog društvenog bitka u »višik« oblik društvene egzistencije, a koji predstoji tek njegovim razvojem, značilo je onu vrstu obmanjivanja koje ne dopušta propitivanje takvog »ostvarenja«, koje autoritarno iluziju zamjenjuje realitetom.

Iako su se u svrhu inauguracije često koristila ideologijska sredstva, ona u tome nisu dominantna: inauguracija djeluje jače od ideologijskog napastovanja svijesti, naprosto time što ju stavlja pred gotov čin i što ni na koji način ne može izazivati otpor inauguralnom činu koji po sebi samom nije nešto što bi moglo sadržavati negativne ili sumnjive sadržaje: svaka inauguracija ima onu bezazlenost koju nosi svako imenovanje. Upravo je izostanak kritičnosti ono što nosi njene opasnosti. Jer može li se uopće kritizirati – ime?

Inauguracija »socijalističkog samoupravljanja« često se, ne baš s kritičkim namjerama, dovodila u vezu s *utopijom*. Kritički odnos s utopijskim bio je

6

Ivo Paić, *Ruža i križ. Ogleđi o ideologijom usmrćivanju jezika i čovjeka*, Alinea, Zagreb 1991.; Ivo Paić, *Proizvodnja ideologije. Pri-*

log mišljenju prepreka samosvijesti, Prosveta, Beograd 1984.

kritički utoliko ukoliko je sadržavao kritički refleks spram utopijskog kao nečeg nerealnog, »dobro zamišljenog ali neostvarivog«. Samoupravljanje i udruženi rad kod nekih se smatrao tek utopijskim konceptom koji može zaživjeti u nekoj budućnosti tek pod određenim okolnostima razvoja društva i proizvodnje, društvene svijesti i kulture.

Međutim, inauguralizam, iako donekle nosi u sebi neki neautentični utopijski naboj, sve je prije negoli utopija. On ni na koji način ne dotiče ono što utopija sadrži u svojim značenjima kao projekcija nade i dobra, kao univerzalizacija ljudskih dostignuća koje svoje *mjesto* zasnivaju najprije u osjećanju kolektiviteta kao najviše vrijednosti. Utopija svojim maštama nikad nije iskrivljavanje nekog postojećeg realiteta jer nikad ne dopire do njega. Stvarnost i opstojnost njene Nade nikad se ne materijalizira jer utopijski ideal zauvijek ostaje nedostižan i neostvariv, onaj nedohvatni ideal kojeg ni jedno ostvarenje ne zadovoljava. Ona nije imperativ, nego osjećanje ljudske nade da negdje – nigdje – postoji *mjesto* njene istine i njenog *moгуćeg*. Utopija je vječna projekcija nedostižnog, stoga nema ništa s inauguralnim nametanjem imenovanog realiteta koji se zapovjedno ima smatrati ne samo stvarnim nego i obvezujućim i istinitim. Nema ničeg utopijskog u imperativnom imenovanju nekog realiteta, nametanju imena nekoj društvenoj stvarnosti koja je čas u relaciji s budućim, čas sadašnjim i prošlim. Utopija nije zadatak »društvene izgradnje« niti projekcija ičega osim osjećajnosti dobra u povezanosti ljudi u njihovom zajedništvu kao *mjestu*, koji je krug sigurnosti ljudskoga bitka.

Inauguracija je u svojoj biti zapovjedna norma i nema ništa ni s ljudskom nadom ni s osjećajnosti kolektiviteta. Ona jest uobrazilja, ali bez utopijske snovitosti i čežnje. Ona je naredba po kojoj se stvarnost ima ravnati prema imenu koje mu je i dano i zadano. Inauguracija imena društvenog sustava inauguracija je njegove iluzije koja je funkcionirala kao društveni bitak. Iako inauguralni izričaji »oslobođenje rada«, primjerice, nose utopijski naboj, nisu utopija, nego normativno imenovanje rada kao slobodnog, kao njegovo stanje koje se ima smatrati takvim kako se on zove, a ne kakovo stvarno jest.

Dakle, postojeće teorijske kategorije, kao što su ideologija i utopija, kojima se često klasificiraju društveni sustavi i njihove pojave te pomoću njih objašnjava njihov karakter, u području djelovanja inauguralnog sustava, ne mogu se ni primjenjivati ni zamjenjivati.

Inauguracija ne pripada ni ideološkom ni utopijskom pojmovnom polju, niti se njima mogu objašnjavati. Naprotiv, treba predložiti da, pored ideologije i utopije, inauguralizam svrstamo u red samostalne kategorije koja nam može postati metodsko sredstvo objašnjenja pojava koja ni ideologija, ni utopija ne mogu do kraja obuhvatiti. Inauguralizam kao novija povijesna pojava može postati teorijsko-metodološko uporište analitike tzv. »socijalističkih sustava« koji su prisvojili ime stvarnosti koja nikad nije postojala. Jer nikada i nigdje ni *komunizam ni socijalizam* nisu ni postojali niti su se ikada »ostvarili«.

Gordana Bosanac

Once More about the Terminology of Political Illusionism:
Inaugural Paradox

Abstract

The paper presents a more detailed explanation of the notion of inaugural paradox which the author investigated in her works Utopia and Inaugural Paradox and The Name of Utopia. The author considers it to be an essential notion for the (wrong) understanding of the character of socialist systems that collapsed in the processes of transition. Endorsing a more precise definition of the terms communism and socialism, the author attempts to show the unjustified use of these terms for contemporary political systems and regimes that have nothing to do with the notions because they are a total deviation of their meaning and origin. The paper serves to criticize an inadequate treatment of philosophical and other investigation of the realization of so-called socialist systems, and especially the use of the attribute communist for some countries in media. Finally, the author proposes to use the term inauguralism, next to ideology, and turn it into a category for a critical analysis of the so-called "socialist" systems.

Key words

inaugural paradox, socialism, communism, socialist regime, deviations of communism, cult of personality, autonomous socialism, inaugural deception